

PALLÓS ÁRON – SZIJÁRTÓ HAJNALKA (FORD.)
Marie Luise Kaschnitz: *Emberék és dolgok 1945-ben*
Az énről

Térjünk vissza még egyszer az éber élet küszöbére. Kezdjük ismét az *én* szóval. Egykor fényes harsonaszóként zengett, harsonaszó vezetett fel minden mondatot, az *én* kitarja a világot. Évtizedek teltek el. Lankadt-e ettől a bátorság, fogyott-e a remény? Nem. Bátorság és remény függetlenek a személyes és személyen túli sors fejleményeitől. Olyan ajándékok, melyek a minden ember életében végbemenő, folytonos újjászületés nagy kegyelméhez tartoznak. Az újjászületőt talán csak egyetlen éjszaka, egyetlen pillanat választja el kétségbeesésének mély szakadékeitől, ám a világ, amely szeme elé tárul, többé nem ugyanaz. Betölti a hajnali hullámverés hangja, elárasztja egy új nap fénye, s olyan fiatal, akár az első napon.

Azonban az újjászületett sem tér vissza könnyedén kiindulópontjához. Átváltozott, és átváltozásainak sora leírja belső fejlődésének útját. Létérzete megváltozik az idők során. A fényes harsona hangjai elhaltak, és aki negyvenévesen ugyanazt az *ént* mondja magának, mint húszévesen, az durva vagy nevetséges, kérkedő vagy elkényeztetett, vén kölyök.

E veszély elkerüléséhez azonban egyáltalán nem szükséges segítségül hívni az önkritikát vagy a nevetségessé válástól való félelmet. Ki akarná, ki tudná mindenkor megőrizni a fiatalság ártatlan elfogulatlanságát? Az üres lelket megtöltötte a belé áramló világ, a történelem tanulságai, idegen sorsok szomorúságai, minden emberi dolog elégtelenségének felismerése és a halál tapasztalata.

Aki felébredvén kitarja az ablaktáblát, és látja a lába előtt elterülő kertet, a mezőket, réteket és a hegyek láncolatát – hogyan is gondolna az éjszakával! Csakhogy az éjszaka tapasztalata újjászületett vele. A reggeli fény többé nem magától értetődő. Az érett ember számára valóságos csoda, egy aggastyán számára, aki remegő kezét a nap felé nyújtja, maga a kegyelem. Hiszen odalett az ártatlan elfogulatlanság. Helyébe az elfogódottság lépett, a foglyul ejtettségek, a belegabalyodás a világ megfejthetetlen rejtelmeibe és feloldhatatlan ellentéteibe. Ám tévedünk, ha azt hisszük, hogy az *én* szerényen a peremre szorult volna. Még mindig a világegyetem középpontjában áll, még mindig körülötte forognak az égitestek, az emberek és a természet minden lény. A különös csak ez: amikor még új volt, hitte fényét és ragyogását, lepkéket csalogató gyertyának, sötétséget bevilágító fáklyának vélte magát. Most azonban tapasztattal telve önállósága egészen elenyészett. Homorú tükörré vált, melynek íve ezerszeresen veri vissza a fénysugarakat, kagylóvá vált, melynek ürege ezerszeresen felerősít minden hangot.

Annyi világot szívott magába, hogy maga is egy darab világgá vált. Ha megszólal, többé nem magamagát mondja, hanem a világ sűrű jelenségei s végtelen hangjai beszélnek belőle. Nincs egyéb bölcs mondanivalója annál, mint amit maga az élet formál! Az élet azonban kihasználja hangját, vakmerőségét és töretlen bátorságát.

Mert vannak idők, amikor már a beszéd is vakmerőség, az akarat kinyilvánítása, magának az életnek a heves és szenvedélyes kifejezése. A lelkileg terheltek hangja elcsuklik. Ahogy nő rajtuk a nyomás, beszédük egyre halkul, mígnem alig lesz képes áthatolni gyötrelmesen eltorzult ajkukon, végül teljesen elnémul. Szörnyű szorongatásban élünk. Mentsük fel magunkat szavunkkal, kíséreljük meg a teremtés egészét felmenteni a földet látszólag uraló értelmetlenség és kegyetlenség roppant vádjá alól. Kezdjük még egyszer e szóval: *én*.

Mert nincs más kezdet, ahogy más vég sincs. Az önmagára ébredő ember egyedül áll az élettel szemben, és egy napon segítség és támogatás nélkül kell szembenéznie saját halálával. A szeretet- vagy áldozati közösségnek való odaadás sem tudja elfeledtetni vele, hogy önmagában álló lény, aki saját felelősséget visel. Aki odaadó akar lenni, az legyen valaki – aki áldozatot akar hozni, annak legyen valamije, amit feláldozhat. És ahogy nincs a szeretetben örökre szóló áldozathozatal, úgy az *én* sem tud örökre feloldódni embercsoportok vagy a vallási eszme közösségében. Öneszmélésében lesz csak újra az a szabad és büszke lény, akinek odaadó és áldozati gesztusai megráznak és elragadtatással töltenek el bennünket.

De ez az önmagunkhoz való hazatérés nem mindig jelenti erő és akarat forrását. Nem csak fizikai értelemben történik meg, hogy a hazatéréstől valami kimondhatatlant remélve, eredetünk helyét szétrombolva, felégetve, porral és törmelékkel borítva találjuk. Lehet, hogy otthonunkba visszatérve végtelen szomorúság sivatagja tárul elénk. Mi maradt még az emberi jóságba vetett hitből, a Föld szépsége iránti töretlen örömből, az isteni igazságosság és értelem bizonyosságából? Akinek alig maradt valamije, annak többé nem érdemes a törmelékek közt turkálnia. Előre, kifelé, oda, ahol az ember még üres és szomorú szívvel is kezdhet valamit, ahol még kétségbeeséséből is meríthet, ahol reménytelensége még hajtóerő. Csak ne gondolkodj, csak ne térj észhez – e szavakat halljuk nap mint nap.

Mégis a gondolkodás, az észhez térés az egyedüli, ami még megvédhet bennünket egy könnyörtelen kor szörnyű nihilizmusától. Az üres és szomorú szív nem tud odaadó lenni, szívességei örömtelenek, áldozathozatala csúf. Ha az első hazatérés a kétségbeesésbe vezet, meg kell kísérelnünk másodjára, harmadjára. Ha házunk romokban áll, az épen maradt dolgokhoz kell tartanunk magunkat, a fákhhoz a gyermekkor mélyútja mentén, az esteli utca fölött függő csillagképhez, amely még mindig ugyanott pompázik. Törmelékek közt kotorászni kellemetlen és értelmetlen foglalatosság. Mert hát habarcsból, agyagból s kőből állt-e elvesztett házunk? Nem sokkal inkább bizonyosság és álom tartotta egyben?

Az álmok, az emberi nem e folyton újjászülető, csillogó reményei miatt pedig nem kell aggódnunk. Olyanok, akár a megváltó könnyek a fájdalomban, a felszabadító sóhaj a kín pillanataiban. Még ha nem is parancsolhatunk nekik, azért szükség

és éhség mindenkor megszüli a legszebb álmokat. A legbátrabbak és legzsengőbbek a fiatalsághoz tartoznak, egy vagyontalan és minden biztonságot nélkülöző időszakhoz. Számuk légió, ruháik, melyekbe öltöznek, tarkák, mint a szivárvány színei, fáradság nélküli röptük ma az emberiség boldogságát lengi körül, holnap egy vágyott helyet vagy szerettünk szívét. Még a sivatag szárazságában vagy az őszi csillagok alatt sem hagynak el minket.

Máshogy vagyunk a bizonyossággal. Bizonyosnak hittük gyermekkorunk szobáját, a toronyóra ütését és a folyón átívelő hidat, az ünnep illatát és a város csillogó fényeit. Biztosan voltak egyes nehezen megfogható dolgok, melyek korábbi évszázadokból sarjadtak, és máig velünk éltek; az alázat, a vágy és a szükség hordozta tartotta meg őket: vallást és költészetet, tudást és művészetet. Mind kőpalotákhoz voltak hasonlatosak, melyeket letűnt nemzedékek építettek az örökkévalóság számára. Nem szorultak ránk, ám egy napon, amikor mi rájuk szorultunk, felfedték minden nagyságukat és csendes hatalmukat. Miként maradandóságuk, oly bizonyos volt számunkra saját életünk kimért ideje, földi időnk védettsége. Előttünk állt a kitárt élet, néhányan bele sem akartak gondolni, talán még le is néztük az öregkort, és korai, ragyogó véget kívántunk magunknak. De alapvetően nem kételkedtünk a végzet megbízhatóságában és hűségében, mely az ifjút a férfikorba vezeti, a férfit az érettség évtizedeibe, az aggot pedig egy beteljesült, áldott halál ölelésébe.

Bizonyosságaink közül a harmadik önmagunkba vetett bizalmunk volt. Nem voltunk-e merészek és önfejtűek, nem önnön keblünkben hordtuk-e csillagunkat? A világ tele volt nagyszerű lehetőségekkel, ugyanakkor hazugsággal, mohósággal, gyűlölettel is. Aki le tudott mondani hatalomról és jólétről, az mégis szabad volt; aki olyan munkába merült, amely izgatta és eltöltötte, az mégis boldog tudott lenni. Mindig két út állt előttünk, mindig lehetségesnek tűnt elutasítani a paktumot, amit a világ fejedelme kínált, és beleveszni a magányba, akár az ittas tivornyázó meg a megszállott gondolkodó, a hősszerelmes meg a bölcs.

Mivel bátrak voltunk, áldozatkészek és szabadnak éreztük magunkat a jóra, tompán talán és homályosan, de mások szemében is felismertük a bátorságot, az áldozatkészséget és a jóra való szabadság érzését, amit a bizalom és az áldott szó elér és élesztget. Szerettük önmagunkat, így szerettük az embereket is; emberhitünkben gyökerezett istenhitünk.

Most azonban mindez egészen megváltozott. Nem csak a valóságos házak, templomok és paloták omlottak össze, s váltak a lángok martalékvává. Az esti égbolton a városok romjai fölött olyan értékek halovány rommezője húzódik kísértetiesen, melyeket többé senki nem becsül, olyan hité, amit többé senki nem hisz. Az emberélet keveset számít, a vér pedig, amit a lélek szüntelenül hullat, semmit. Többé senkinek nincs joga élettartamra és életkorra, a lehetőségek kiaknázására, a szegénység, a magány és az álom szabadságára.

Mit számít, ha a balsors egyik vagy másik embert látszólag oly éles látásúvá és fel fogásúvá tette, hogy már korán elvesztette a bizalmát? Mit számít, ha a szellem és az emberi fáradozás építményei már régóta üresnek és sivárnak tűntek számunkra, sőt

talán segítettek lerombolni azokat – hiszen a pusztulás mértéke mégiscsak túlmegegy minden elképzelt mértéken, és az áradat mind ellepte az évszázadok árvízjeleit is.

Az első, az egyetlen, amit meg tudunk ragadni és tartani, saját énkünk. Mennyire átalakult! Immáron egészen áthatja a valóság. Tele van az ember kétkedésével, éhségével, önpusztító hajlamaival, nyugtalanságával és romlottságával. Elégedetlen önmagával, amiért csak szenvedni tud, és még azt is tökéletlenül.

Csakhogyan ebben a rejtélyes, oly sok veszélynek kitett énkben nemcsak a káosz tükröződik, hanem a végtelen fényesség is. Nemcsak a hanyatlásnak való kétségbeesett odaadás lakozik benne, hanem a remény is, az alázat és egy szent szellem. Minden újjászületés küszöbén reszketünk az éjszaka végtelen tapasztalatára való emlékezésünkben. De a szemünk elé táruló világ fiatal, akár az első napon.

A dolgokról

Ha a város összes szobájának ajtaja megnyílna előttünk, akárcsak Andersen meséjében Ole Luköie varázslónak éjszakai utazásai során, ugyanazt találnánk minden ajtó mögött. A gazdag szegény lett, a szegény még szegényebb. Mindenhol nélkülöznek.

Néklözés és szükség nem ugyanaz. Ami szükséges, az hiányzik, de pótolják. A találmány emberi életosztón ezernyi csellel és kibúvóval megteremti a létezés lehetőségét. Ma még, holnap még – a rövid időtartam mindenki számára áttekinthető. A szükségtelen azonban nem pótolható, hiányát pedig sokkal fájdalmasabban, sokkal tartósabban éljük meg. Látszólag lemondunk róla, kiutasítottuk az emlékezés kamráiból, ám varázslatos eleveéssel újra meg újra életre kel a hontalanok tudatában, és az elveszett idő jelképévé válik számukra. Az elfelejteni nem tudás régi kínja az érzékelhető világot is magában foglalja, és mind nagyobb mértékben kerül hatalmába az érintett.

Egy katasztrófa utáni, újból elnyert élet ajándékának hatása óriási. Olyan kábulathoz hasonlatos, mely minden értéket megváltoztat és módosít. Ám az ünnepi hangulat elmúlik, helyébe a megbékélés iránti elkeseredett fáradozás lép. Ezt azt elveszítettünk, talán mindent. De megbékélünk, hiszen a kis béke önmagunkkal az egyetlen dolog, ami szembeállítható a nagy káosszal. Már csak az a miénk, amit testünkön viselünk, idegen kanalakkal eszünk idegen tényéroból, de élünk – így is lehet.

Mindez megtévesztő. Megtévesztő, hogy megkönnyebbüléssel jár, ha eldobjuk az élet ballasztját. A dolgok nem terheltek meg minket. Azon kevesek, akik valódi tehernek érezték őket, már régen megszabadultak tőlük, mielőtt a felsőbb hatalom kiragadta volna őket a kezünkből. Ha most megtagadjuk őket, akkor érvényt szereznek maguknak. Megjelennek álmainkban, hogy aztán kifosztva hátrahagyjanak minket. Úgy hatnak ránk, hogy mások még meglévő tulajdonát csipetnyi irigységgel méregetjük, ami napnál világosabban árulkodik szegénységünk látszólagos önkéntességéről.

Hiszen az elvesztett dolgokkal sincs másképp, mint a halottakkal. A hozzánk közel állók halála is előidézti saját létérzetünk különös, szinte mámoros felfokozását. Először a halottakat is megtagadjuk. Ám távozásukkor hirtelen végtelenül szegényebbnek érezzük magunkat. És csakis akkor nyerjük vissza őket, amikor egészen átvettük őket lényünkbe.

Ne tagadjuk meg a dolgokat! Ők tartottak meg minket. Ők emeltek fel.

Aki a századforduló után született, soha nem ápolt egészen biztos viszonyt örökséggel és tulajdonnal. Nem ismerte a fehéreneműs szekrény vallását és az ötfogásos étkezés kultuszát. Azt birtokolta, ami a hagyományból a szívéhez nőtt, és amire fáradtságosan, kényelem és jólét némi áldozata árán a későbbi időkben szert tett. És amit birtokolt, azt szerette is.

A pénzbeli érték alárendelt szerepet játszott. A halhatatlan művek rajzszöggel falra erősített mása, az acélszékek, a régi szőnyeg kissé szabálytalan mintázatával és meg-megvillanó, meseszerű kékjével – mindezen dolgok a bennük lakozó gyermekkori emlékek és élettapasztalat osztályrészében találták meg értéküket, ékes-szólásuk foka szerint, mellyel elmúlt időkre esküdtek, s megbízhatóan és hűen felajánlották magukat a jövőnek. Hisz nem éppen ezt kellett volna kinyilvánítaniuk a dolgoknak? Voltunk, leszünk. Gyakran hosszabb életűek, mint az ember, hidat építettek későbbi éveibe, az áthatolhatatlan jövőbe. Valamennyi repedésükkel s törésükkel emberi kapcsolatok nemzedékeit élték túl, végtelen érzelmek gyűrűjében, és nem változtak. Gyakran oly hosszan hallgattak és szolgáltak mellékes szerepet vállalva. De aztán eljöttek dicső napjaik. A régi barátok szenttelen higgadságával válaszoltak szörnyen ingatag lelkünk szavára. Mivel régóta ismertek, felismertük önmagunkban a gyakorlott túlélőt, és túlhaladva a pillanaton megértettük létünk egységét.

A dolgok megtartottak, sőt felemeltek minket. Aki nem csak lélekben akart teremteni, az szélesebb bázisra törekedett, saját énjének sokrétű és gazdagabb hatására. A teremtőerő parányi része megmutatkozott az együttélés céljából kiválasztott dolgokban, míg az ember saját alakja környezetének kialakításában tárult fel. Néhány újonnan megvásárolt dologra rögtön rányomta bélyegét tulajdonosának sajátossága, így azok a férfikalapokhoz hasonlóan az első naptól kezdve összetéveszthetlenné váltak. Mások évekig álltak a hideg linóleumon, nemesfa és tükröződő üveg, semmi több; végül mégis belénk ivódtak, gyermekkezek nyomai, karcolások, foltok révén, a mulandóság által, ami elől senki nem menekülhet. Voltak házak, ahonnet soha nem vittek el semmit, ahol a szobák az ószeres bódékhoz hasonlítottak. Másutt régóta rostálták a múlt tanúit, hogy végül a legkényesebb műízlés sem talált bennük kifogásolnivalót. Itt a formát, ott az érzést imádták, mely az egyéni hangulatot az ősök hangulatához társította. És amíg az egyik otthonban a dolgok visszafogottan viselkedtek, egy másikban vidám gondtalansággal, egy harmadik helyen pedig elnyomó, szörnyű zsarnokságot gyakoroltak... Hát nem volt valóban túl sok dolog a világon? A városok tele voltak velük: óriási raktár, hatalmas állandó kiállítás, mely villódzó transzparenszre írta föl értékét és célszerűségét az éjszakai

égboltra. Bár mindez a szemünk láttára történt, tudatunk mélyén mégis alig talált fogadtatásra belőle valami. A gyermek szívében ősrégi iránytű remegő mutatója keltette fel a világvándor sürgető nyugtalanságát. Egy kertet ábrázoló kis kártyán tizenkét apró nyílásból tizenkét gyümölcsstermő narancsfa lépett elő a déli élet teljességének látomásaként. Ezekhez az érzékszervek kapcsolatára volt szükség, ami tovább tartott egyetlen óránál vagy napnál. A magas faszék egyenes karfáin finom bevágások voltak, melyekbe az ember belemélyeszhette az ujjait, és újra meg újra kitapinthatta a mélyedéseket. A leveses tál mélyén az állat vagy virág különlegessé vált, magává az állatnak vagy a virágnak a szimbólumává. Csak évek múltán értünk az anyagok mintáinak mélyére, életünkben talán csak egyetlen egyszer tudtunk abban a ritmusban ringani, mely megelevenítette alakzatait. Egy lépcsőház illata csak évek múltán fejtette ki mágikus erejét, miként egy szép tál alakját is először a hosszú némaságba burkolódzó értette meg. De a tiszteletteljes kínaiakon kívül kinek lenne ideje arra, hogy néma áhítattal szemléljen egy tálat? Kinek lenne még kedve mérhetetlenné tágítani énjét a dolgok szeretetében, és felelősséggel viseltetni irántuk? Sokan gondolják úgy, ehhez már senkinek nincs kedve. És azt is gondolják, hogy mi hagytuk el a dolgokat, nem pedig fordítva. Sőt egyenesen azt állítják, hogy a pusztítás nem következett volna be, ha még szükségünk lett volna a dolgokra, ha megóvtuk volna őket, és hitet tettünk volna mellettük.

Van valami tetszetős ezekben a gondolatokban. Inkább vagyunk hűtlenek, mint cserben hagyottak, inkább cselekvők, mint szenvedők, inkább sorsunk urai, mint rabszolgái. Vajon nem szerették sokan kevésbé lakásukat annál a kis, hordozható háznál, melyben bejárhatták a teret, és átérezhették a mozgás varázsát? És vajon nem érezték egyesek a hotelszobák személytelenségében először, hogy végre igazán magukhoz tértek, mintha rémálomból szabadultak volna?

Mégsem állítható, hogy ezek már az új emberek lettek volna. A szállodai szoba varázsa talán csak a változatosságban rejlett, és bizonyára a csillogó, tiszta autó is egy éppoly szeretett tárgy, beszédes cégér volt, mint a legtágasabb ház. Mai helyzetünk egészen más. Mert már nem kell választanunk. Már csak magunk vagyunk.

Ez sokkal iszonyatosabb, mint elsőre hinnénk. Oly rég hozzászoktunk ahhoz, hogy szeretettel forduljunk a dolgok felé, rég hozzászoktunk, hogy támaszt és önigazolást találjunk bennük. Most lényünk utolsó megtestesítője, a ruhánk is személytelenné vagy esetlegessé vált. A könnyed vándorlás helyébe a megszokottól való elválás sorsa lépett, az otthontól való távolság, amelynek egész népek vannak alávetve. Nemcsak tulajdonolt tárgyaik tűntek el, hanem azok a fák és sövények is, melyek közt életük lejátszódott, meg a talaj, amibe magot ültettek, s gyümölcsét kínálta nekik. Napi munkájuk már nem őket szolgálja, hanem a közt, egy nagyszerű és hideg eszmét. Az egyetlen szépség, ami sivár szükségkunyhóikban eléri őket, a zene, minden művészetek legszemélyesebbje, mely eláramlik mellettünk, talán meg is változtat, de mindig nincstelenül bocsát el minket. Az ismerős világhoz fűződő ezerféle kapcsolódást felváltja az egyedüli, amit képesek vagyunk önnön szavainkkal, moosolyunkkal és mozdulatainkkal megteremteni, tárgy pedig: az ember. A roncsokon

túl a tekintet annak az embernek a szemét keresi, aki úgy burkolózik szörnyű magányába, mint egy kabátba.

Létezni és birtokolni: ez a két ige sosem látott értelmet nyert. Mily hatalmasra, mily mérhetetlenre kell a létezésnek nőnie ahhoz, hogy a birtoklás már csak árnyékként létezzen. Mennyi erőt kell gyűjtenünk, hogy megadjuk neki mindazt, ami a dolgokhoz tartozott. A felelősség jegyében kell történnie lényünk minden gesztusának és megnyilvánulásának. Milyen viharos erőszakkal kell magunkhoz ragadnunk azt, ami senkihez és mindenkihez tartozik, a felhős eget és a csillogó hófoltokat, mennyire kell értenünk áhítatosan aludni és hittel ébredni. És meg kell tanulnunk szeretni! Talán valóban véget ért az a korszak, amikor a dolgok kifejtették régi hatalmukat és varázsukat. Talán már senkinek nem lesz ideje és kedve ahhoz, hogy olyanná alakítsa őket, hogy többek legyenek számunkra szükségszerűségénél, rövid életű, bármikor helyettesíthető eszközöknél. Meglehet, gyermekeink így nem szegényebbek, hanem gazdagabbak lesznek, lelkük nem beszűkül, hanem kitágul. Nekünk azonban, akik még láttuk letűnni a dolgokat, menthetetlenül felémésződni a tűzben, sem tagadnunk, sem elfelejtenünk nem szabad őket. Mert a belső világ kapui csak akkor nyílnak meg előttünk, ha igazságot szolgáltatunk az elveszetteknek.